

تبیین اثر احساس امنیت اجتماعی، دینداری، احساس نابرابری اجتماعی بر تحمل اجتماعی در فضای شهری اصفهان

معصومه کرمانشاهی^۱، سیدعلی هاشمیانفر^۲، فریدون وحیدآ^۳

چکیده

تحمل اجتماعی از عناصر اساسی روابط اجتماعی سالم است. این مفهوم در زندگی پرتنش کلان‌شهرها به عنوان هسته اصلی رشد در زمینه‌های اقتصاد، سیاست و فرهنگ اهمیت ویژه‌ای دارد و در صورت کاهش آن، جامعه در سطوح مختلف، دچار مسائل و مصائب بسیاری می‌شود. پژوهش حاضر به بررسی رابطه احساس امنیت اجتماعی، دین‌داری، احساس نابرابری اجتماعی با تحمل اجتماعی می‌پردازد. که با تکیه بر نظریات وگت، چونگ، دورکیم، راولز انجام شده است. روش انجام تحقیق به صورت پیمایشی است و جامعه آماری شامل شهروندان بالای ۲۰ سال ساکن شهر اصفهان، در سال ۱۳۹۹-۱۴۰۰ به تعداد ۱۴۵۴۱۸۶ نفر است. حجم نمونه با استفاده از نرم‌افزار Gpower تعداد ۴۶۱ نفر محاسبه شده است که با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای با توجه به ویژگی‌های جامعه آماری بر اساس پایگاه اجتماعی - اقتصادی در مناطق ۱۵ گانه اصفهان، مناطق ۳،۴،۹،۶،۱۵ به صورت تصادفی انتخاب شد و پرسشنامه بین آنها توزیع گردید. یافته‌ها نشان می‌دهد که میانگین تحمل اجتماعی شهروندان در حد پایین طیف مورد بررسی بوده است. نتایج آزمون همبستگی پیرسون بیان می‌دارد که بین متغیرهای احساس امنیت اجتماعی (۰/۳۴۵) و دین‌داری (۰/۳۰۸) با متغیر تحمل اجتماعی رابطه معنادار و مستقیم، بین

۱- دانشجوی گروه جامعه‌شناسی، واحد دهقان، دانشگاه آزاد اسلامی، دهقان، ایران shrs90@gmail.com

۲- دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول)

seyedalihashemianfar@yahoo.com

f_urbstdy@yahoo.com

۳- استاد گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

تاریخ پذیرش ۱۴۰۲/۲/۲۸

تاریخ وصول ۱۴۰۱/۱۱/۱۳

متغیر احساس نابرابری اجتماعی (۰/۳۰۸-) با متغیر تحمل اجتماعی رابطه معنادار و معکوس وجود دارد. بر اساس نتایج به دست آمده از مدل معادلات ساختاری می‌توان گفت بین متغیرهای احساس امنیت اجتماعی و احساس نابرابری اجتماعی با متغیر تحمل اجتماعی طبق مدل مفهومی تدوین شده ارتباط معناداری وجود دارد و در یک رابطه ساختاری هستند. اما در مورد دین‌داری بر تحمل اجتماعی معنادار نبود. متغیر احساس امنیت اجتماعی با اثر مستقیم (۰/۲۸) بیشترین مقدار واریانس ارتقا تحمل اجتماعی را تبیین کرده است.

واژگان کلیدی: زندگی شهری، تحمل اجتماعی، احساس نابرابری اجتماعی، احساس امنیت اجتماعی، دین‌داری

مقدمه:

امروزه گسترش شهرنشینی امری بدیهی است که به دنبال آن تحرک اجتماعی و تغییرات اجتماعی در جوامع شهری صورت می‌گیرد. این برهم خوردن توازن جمعیتی، سبب ایجاد تنوع‌ها و تفاوت‌هایی می‌شود که تعیین‌کننده‌ی هنجارها و قوانین حاکم بر رفتار شهروندان است. یکی از مشخصات اصلی شهرگرایی تضاد منافع فردیست که با سوابق مختلف در جوار هم به طور اجتماعی زندگی می‌کنند. افراد اجتماعات شهری در گروه‌های مختلف سنی، نژادی و شغلی به سر می‌برند و دارای سوابق اخلاقی، ارزش‌ها و گرایش‌ها و منافع مختلفی هستند. اختلافات طبقاتی در جوامع شهری به وضوح به چشم می‌خورد شیوه‌ی توزیع قدرت یکسان نیست و هر یک از طبقات اجتماعی ساخت ویژه‌ای دارند (فرجاد، ۱۳۷۵: ۲۰۴). این ویژگی‌های بارز سبب ایجاد احساس نابرابری در افراد شده که این موضوع می‌تواند زمینه‌ساز کجروی‌ها و بزهکاری‌ها شود و به تبع آن احساس امنیت اجتماعی را در شهروندان کاهش داده و نظم و انسجام جامعه تزلزل می‌یابد. درحالی‌که در شهرها، عدالت و برابری، شهری‌سازی متعادل اجتماعی، تعامل و ارتباط بین قومی قابل مدیریت، بایستی به عنوان اصل و قاعده باشد (نیزاه، ۲۰۱۵) از طرفی روابط اجتماعی مسالمت‌آمیز از ملزومات زندگی در شهرهاست. در واقع همان‌طور که اقتصاد از پایه و اساس کشاورزی به صنعتی، سپس به خدمات و تجارت حرکت کرده، بخش فرهنگی نیز خود را انتقال می‌دهد. (آزودو، ۲۰۱۶). به طوریکه افراد

در جوامع مدرن، رفتار فرهنگی پیچیده‌ای از خود نشان می‌دهند. از جمله یادگیری اجتماعی که از مکانیسم‌های کلیدی برای ایجاد سنت‌هاست، زیرا اجازه گسترش رفتارهای جدید در گروه‌ها را می‌دهد. در این میان تحمل اجتماعی نقش مهمی در روابط ایفا می‌کند و به این عنوان توصیف می‌شود، که افراد می‌توانند در مجاورت با یکدیگر در طی موقعیت‌های رقابتی، با کمترین تخطی یا بدون خشونت و پرخاشگری بمانند. در واقع تحمل اجتماعی بر میزان فرصت‌های یادگیری تأثیر دارد (اسچنول، ۲۰۱۴). همچنین یادگیری برای با هم زیستن معرف نوعی یادگیری است که مردم را قادر می‌کند از طریق تقویت حس احترام برای سایر انسان‌ها و فرهنگ‌ها و ارزش‌های معنوی دیگر، به حل تضادها مبادرت ورزند. این یادگیری ناظر به مجموعه‌ای گسترده از دانش‌ها، مهارت‌ها، توانایی‌ها، نگرش‌ها و ارزش‌هایی است که فرد را برای شرکت در همکاری با دیگران در تمامی امور انسانی آماده می‌کند (کریمی، ۱۳۹۰: ۲۷۵). حیات جمعی فرصتی برای رها شدن از تنش‌های زندگی روزمره، گذراندن اوقات فراغت، تعاملات اجتماعی و گردهمایی افراد و گروه‌های مختلف، امنیت اجتماعی و در نتیجه ترغیب و افزایش مدارا با گروه‌های مختلف و ایجاد جامعه‌ای سرزنده و بانشاط است (سوزنچی، ۱۳۹۲: ۱۲۰). اما اگر در جامعه هر کس به فکر خود باشد، سازگاری و همبستگی اجتماعی از بین خواهد رفت و افراد در جهت حفظ نهادهای اجتماعی تلاش نمی‌کنند آنان دیگر به فکر صیانت از دستاوردهای فرهنگی و اجتماعی نخواهند بود دیگر کسی به رعایت هنجارها و تمسک به ارزش‌ها نمی‌اندیشد. چنین وضعیتی به تدریج آشفستگی و از هم گسیختگی شدید اجتماعی را به دنبال خواهد داشت. این مسأله پیامدهای بسیار مخربی بر جامعه وارد می‌کند از جمله یأس اجتماعی، انزوای اجتماعی، قانون‌گریزی و نزاع‌های سیاسی- اجتماعی و قومی حتی کاهش دلبستگی اجتماعی که همه این موارد نشان‌دهنده کنش اجتماعی ناسالم است که بنیان‌های جامعه را به طور جدی تهدید می‌کند. بنابراین شکاف‌های عمیق بین افراد جامعه، مانع رفع نیازها و تقاضاها در سطح اجتماعی می‌شود قطعاً در این فضای غیر شفاف و غبارآلود، پیشرفت و توسعه در همه زمینه‌ها، که از اهداف اصلی زندگی اجتماعی امروز است صورت نمی‌گیرد. از طرف

دیگر پیچیدگی زندگی شهری تنش‌های زیادی از جمله تنش میان سنت و تجدد، تنش میان معنویات و مادیات، پیشرفت روزافزون علم و فناوری و تطابق افراد با آن، ایجاد می‌کند. به همین دلیل احتمال روابط اجتماعی ناسالم در شهرها و بین شهروندان بیشتر است. هم‌اکنون تنش‌های اقتصادی بیش از هر چیز باعث شده تا مردم نسبت به آینده خود اطمینان نداشته باشند. توزیع درآمد و امکانات، نامتعادل است لذا همین مسأله باعث نارضایتی عمومی در سطح وسیع جامعه می‌شود در چنین شرایطی واکنش‌های متفاوتی از سوی مردم سر می‌زند. ممکن است عده‌ای بی‌اهمیت با مسائل برخورد کنند اما این وضعیت چندان طولانی نخواهد بود و در نهایت از این افراد نیز رفتارهای خشونت‌آمیز سر می‌زند. رفتارهای خشونت‌آمیز که ناشی از فقدان تحمل اجتماعی است سبب التهاب در جامعه می‌شود که حتی می‌تواند منجر به اعتراضات اجتماعی و تهدید امنیت اجتماعی شود و این مسائل و مصائب در زندگی کلان‌شهرها محسوس‌تر است.

تحمل ممکن است همزیستی مسالمت‌آمیز بین گروه‌های مختلف را ارتقا داده و خودشکوفایی فردی را تسهیل کند. تحمل به عنوان یک ویژگی از سیستم ارزشی است که توسط مردم تأیید شده است. فردی دارای تحمل است که نه تنها به آن دسته از ارزش‌های نمادینی که در خود دارد بلکه به آن‌هایی که خود ندارد ولی دیگران دارای آن هستند، نیز وابسته باشد. در مقابل، فرد نامتحمل، دارای سیستم ارزش نامتعادل بوده و هم‌زمان نسبت به ویژگی‌ها و سبک زندگی که خود ندارد، بی‌توجه و بی‌احترام است. (کورنثو و جین، ۲۰۰۹).

روابط اجتماعی توأم با تحمل و بردباری روش تعاملی است که زمینه را برای تبادل اطلاعات و حل صلح‌آمیز اختلافات و تعارضات فراهم می‌کند چون تمام رفتارهای انسانی، ناشی از تلاش برای به دست آوردن نیازهای انسانی است. این نیازها در واقع در تضاد با یکدیگر نیستند اما از آنجایی که افراد راهکارهای مؤثر برای برآوردن نیازهای خود و دیگران را نمی‌شناسند دچار تعارض و درگیری می‌شوند.

با توجه به توضیحات داده‌شده، کمبود تحمل و مدارا در جوامع شهری و بین شهروندان نسبت به هم یکی از مهم‌ترین مسائل اجتماعی و فرهنگی جامعه امروز است.

از آنجایی که عدم بررسی تحمل اجتماعی و ابعاد آن، آسیب‌های اجتماعی را در پی خواهد داشت و با توجه به ساختار فرهنگی اجتماعی میدان مورد مطالعه، پژوهش حاضر می‌تواند راهگشای پاره‌ای از مسائل مربوط به روابط اجتماعی باشد. چون شهر اصفهان به عنوان یکی از پرجمعیت‌ترین و مهم‌ترین شهرهای کشور است، شهری که در طول زمان پذیرای مهاجران زیادی از شهرها و روستاها و قومیت‌های مختلف بوده است و همچنین اصفهان نقش مهمی در صنعت کشور و اشتغال صنعتی و جذب سرمایه‌های ملی و بین‌المللی، جذب گردشگر، بازاریابی و سرمایه‌گذاری صنایع خلاق و فرهنگی دارد که برای پیشبرد اهداف اقتصادی و اجتماعی ضروری است و تحمل اجتماعی از پیش شرط‌های لازم در جذب این سرمایه‌هاست. بنابراین بررسی عوامل مؤثر بر تحمل اجتماعی و تعیین میزان آن می‌تواند در اهداف و چشم‌انداز مدیریت شهری و فرهنگی مورد استفاده نهادها و سازمان‌های مربوطه قرار گیرد تا جامعه در جهت کاهش آسیب‌های اجتماعی و افزایش وفاق اجتماعی حرکت کند و کیفیت زندگی شهری را ارتقا بخشد که در شرایط اجتماعی امروز نیاز به بررسی جدی دارد.

پیشینه پژوهش

آقابخشی و همکاران (۱۳۸۸)، تحقیقی با عنوان شناخت عوامل مؤثر بر سطح تحمل اجتماعی در شهر سراب انجام داده‌اند تعداد نمونه در این مطالعه ۳۸۱ نفر از شهروندان شهرستان سراب محاسبه شده است. در پژوهش حاضر از روش پیمایش استفاده شده و داده‌های مورد نیاز از روش کتابخانه‌ای و با ابزار پرسشنامه جمع‌آوری شده است. پاسخگویان مورد نظر با استفاده از روش تصادفی ساده انتخاب و برای آزمون روایی پرسشنامه از روش اعتبار محتوای صوری استفاده شده است. یافته‌های تحقیق با استفاده از جداول توصیفی و آزمون‌های آماری در نرم‌افزار محاسبه شده است متغیر مستقل در این تحقیق عوامل اجتماعی است که شامل سطح ناهمگونی، سطح سرمایه اجتماعی (اعتماد اجتماعی، شبکه روابط شخصی میزان تنوع یا ناهمگونی عضویت) سطح گسترش رسانه‌های جمعی، سطح جزم‌گرایی و سطح فردگرایی است. متغیر مستقل

زمینه‌ای شامل وضعیت شغلی، میزان درآمد ماهیانه، میزان تحصیلات، وضعیت تأهل و متغیر وابسته تحمل اجتماعی است با توجه به نتایج حاصل از آزمون فرضیات تفاوتی و رابطه‌ای میان متغیرهای یادشده از عوامل اجتماعی شبکه روابط شخصی و میزان تنوع و ناهمگونی و همه متغیرهای زمینه‌ای به‌غیراز درآمد دارای ارتباط معنادار با سطح تحمل اجتماعی است.

صابر و همکاران (۱۳۸۳) در تحقیقی با عنوان بررسی رابطه‌ی میزان دین‌داری و انواع آن با مدارای اجتماعی یک نمونه ۳۳۵ نفر از دانشجویان را مورد بررسی قرار دادند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که تأثیر میزان دین‌داری بر ابعاد و مؤلفه‌های مختلف مدارا متفاوت است و هرچه افراد دین‌دارتر باشد مدارای آنان نسبت به موضوعاتی مثل مسائل جنسی، جرم و ارتباط با غیرمسلمانان کم‌تر است اما دین‌داری بر مدارای سیاسی، مدارای ملیتی، مدارای قومی تأثیر چندانی ندارد از طرف دیگر، اثر نوع دین‌داری، که در این پژوهش به کثرت‌گرا، شمول‌گرا، و انحصارگرا تقسیم شده است بر انواع مدارا بیش از میزان دین‌داری است. در مجموع نمی‌توان از یک رابطه‌ی یک‌بعدی بین دین‌داری و مدارا صحبت کرد بلکه برای رسیدن به یک رابطه‌ی واقعی و دقیق درباره دین‌داری و مدارا، لازم است هم ابعاد و موضوع مورد مدارا و هم نوع دین‌داری مشخص شود. در موضوعاتی که هنجارها و قواعد دینی مشخص و صریح هستند. مدارای دین‌داران نیز کم‌تر می‌شود همچنین در مقایسه با سایر متغیرهای مورد بررسی، نوع دین‌داری اصلی‌ترین متغیر برای تبیین مدارای اجتماعی است.

باقری و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی رابطه‌ی احساس امنیت و مدارای اجتماعی در شهر اهواز» بر روی نمونه ۴۰۰ نفری از ساکنان ۱۸ تا ۷۰ ساله‌ی شهر اهواز تحقیق انجام دادند. بر اساس نتایج، میزان مدارا به‌طور کل در شهروندان اهواز در سطح نسبتاً بالا و از میان انواع مدارا، میزان مدارای سیاسی در آنها از همه بیشتر و مدارای رفتاری در سطح نسبتاً پایین‌تری قرار داشت. همچنین بین احساس امنیت اجتماعی و مدارای کل رابطه‌ای مثبت معنادار برقرار بود بین اعتماد اجتماعی و مدارای

کل و پایداری به ارزش‌های ابراز وجود و میزان مدارای اجتماعی نیز ارتباط مستقیم معنادار وجود دارد.

فرزام (۱۳۹۵)، در تحقیقی با استفاده از نظریه منش و میدان بوردیو به دنبال بررسی تأثیر انواع سرمایه (فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی) بر مدارای اجتماعی به طور خاص مدارای رفتاری است. این تحقیق که بر کلیه جوانان ۱۸ - ۳۵ شهر ساری انجام شد نتایج حاصل نشان داد بین مدارای اجتماعی (رفتاری) با سرمایه فرهنگی و ابعاد آن رابطه معناداری وجود دارد. همچنین بین سرمایه اقتصادی و مدارای اجتماعی (رفتاری) در بعد مدارا نسبت به پوشش، رابطه معناداری مشاهده شد. نتایج آزمون مدل ساختاری نشان داد سرمایه فرهنگی بیشترین تأثیر مستقیم را بر مدارای اجتماعی فرد دارد و بعد از آن سرمایه اقتصادی و سرمایه اجتماعی قرار دارند همچنین هر سه متغیر دارای تأثیر معنادار و مثبت بر مدارای اجتماعی (رفتاری) هستند ضمن اینکه ضریب تعیین تحقیق ۰/۲۷ به دست آمد که بیانگر قابلیت تبیین و پیش‌بینی متغیر وابسته از طریق متغیرهای مستقل و ابعادشان است.

بیاتی و همکاران (۱۳۹۸)، در مقاله‌ای با عنوان واکاوی جامعه‌شناختی چالش‌ها و فرصت‌های مرتبط با مدارای اجتماعی در میان شهروندان شهر تهران با استفاده از مدل معادلات ساختاری تحقیقی با حجم نمونه ۳۸۴ نفر انجام داده‌اند نتایج تحقیق حاکی از رابطه معنادار و مستقیم بین متغیرهای مستقل، دین‌داری، اعتماد اجتماعی، ارزش‌های وجودی، و احساس امنیت با متغیر وابسته مدارای اجتماعی وجود دارد.

گلابی و همکاران (۱۳۹۹) در تحقیقی با عنوان بررسی رابطه سرمایه اقتصادی با سازه مدارا در بین شهروندان شهر مشهد با استفاده از روش پیمایشی و مقیاسی چندبعدی برپایه مدل کینگ و با احتساب حجم نمونه به میزان ۴۰۰ نفر به سنجش مدارا پرداخته‌اند. نتایج نشان داد شاخص کل مدارا متوسط و سرمایه اقتصادی پایین است و بین میزان سرمایه اقتصادی و میزان مدارا رابطه مثبت وجود دارد. همچنین رابطه مثبت بین درآمد و میزان مدارا را تأیید می‌کند با این توضیح که از نظر ترکیب مدارا - درآمد منحصرأ سطح مطلق درآمد نیست. بلکه توزیع درآمد اهمیت دارد و سطح احساس

نابرابری از نابرابری واقعی مهم‌تر است و رقابت برای توزیع و کنترل منابع اجتماعی روند عدم مدارا و طرد اجتماعی را افزایش دهد.

پرسل و همکاران (۲۰۰۱) در پژوهشی به بررسی تأثیر شرایط اقتصادی و نقش جامعه مدنی بر میزان عقیده به تحمل اجتماعی پرداختند. آنان چنین فرض گرفتند که شرایط اقتصادی بر جامعه مدنی تأثیر می‌گذارد و این مسأله خود نیز بر میزان تحمل اجتماعی مؤثر خواهد بود. از همین رو، با استفاده از تحلیل چند متغیره داده‌های «پرسشنامه کلی اجتماعی»، جمع‌آوری‌شده طی سال‌های ۱۹۷۲ تا ۱۹۹۴ میلادی، نشان دادند که ساختار و بافت جامعه‌ی مدنی و شرایط اقتصادی می‌تواند تا حدودی بر میزان عقیده (ابرازی) به تحمل (اجتماعی) تأثیر بگذارد. در واقع، نتایج آنان بیانگر این بود که با افزایش امنیت اقتصادی (به‌عنوان بخش اصلی امنیت اجتماعی)، و با همراهی نگرش‌های پیشرو و مترقی که به‌وسیله‌ی جامعه‌ی مدنی‌ای پویا رشد پیدا کرده است، میزان باور و عقیده جامعه به اصل تحمل اجتماعی نیز افزایش پیدا کرده است.

هاکس‌هاج و زاکوتی (۲۰۲۰)، تأثیر ثروت و امنیت اجتماعی را بر روی نگرش‌ها و میزان تحمل با کارگران مهاجر در اروپا بررسی کردند. آنها با تحلیل داده‌های «پرسشنامه اجتماعی اروپا و NUTS3» در بیش از ۱۲ کشور اروپایی، ارتباط میان تمرکز جمعیتی مهاجران، محیط اجتماعی-اقتصادی، و نگرش جمعی به مهاجران را مورد مطالعه قرار دادند. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که با افزایش جمعیت مهاجر در یک منطقه، نگرش مثبت به آنان این نیز افزایش می‌یابد. با این حال، این ارتباط مثبت، در لایه‌ها و شرایط اجتماعی-اقتصادی گوناگون یکسان نیست و با تضعیف و وخامت اوضاع اقتصادی یک منطقه، رابطه‌ی مورد اشاره نیز رو به تضعیف می‌گذارد. در فقیرترین و محروم‌ترین مناطق، تراکم جمعیت مهاجران تأثیری بر روی نگرش‌ها به آنان ندارد.

کرامتیک و همکاران (۲۰۲۱)، طی پژوهشی، با استفاده از تحلیل آماری مقایسه‌ای، تجربه و احساس اقلیت‌ها و اکثریت‌ها نسبت به تحمل اجتماعی را در کشورهای بریتانیا و آلمان بعد از دو رویداد ملی مهم و تأثیرگذار بر مهاجرت و هویت ملی بررسی کرد. بر اساس نتایج پرسشنامه اجتماعی اروپا (۲۰۱۲ تا ۲۰۱۸)، این تحقیق با استفاده از

رگرسین لجستیک، نتیجه‌گیری کرد که بعد از رویداد رأی‌گیری خروج بریتانیا از اتحادیه اروپا (برگزیت) در سال ۲۰۱۶، و بحران پناهجویان سال ۲۰۱۵ در آلمان، گروه‌های اکثریت از طبقات پایین‌تر اجتماعی-اقتصادی، در برخورد با اقلیت با احتمال بیشتری برخورد متعصبانه (و بدون تحمل) داشتند و اقلیت‌ها نیز بیشتر مورد تبعیض قرار گرفتند. عدم تحمل اکثریت و احساس تبعیض از سوی اقلیت پس‌ازاین دو رویداد و واقعه، در بین گروه‌های کم‌برخوردار افزایش پیدا کرد.

کین‌گانگ وی (۲۰۲۲) در این تحقیق، با استفاده از داده‌های استخراج‌شده از پرسشنامه اجتماعی ۲۰۱۳ چین، دو نوع از نابرابری درآمد و تأثیر آن بر روی تحمل عمومی (اجتماعی) را بررسی کرد. نتایج تحلیلی از اثر واسطه «بافتار اجتماعی-ادراک سوژه» نشان می‌دهد که نابرابری درآمد عینی و احساس (ادراک) نابرابری تأثیرات متفاوتی بر روی تحمل عمومی (اجتماعی) دارند. داده‌های آماری نشان می‌دهند که نابرابری درآمدی عینی تأثیر مستقیمی بر روی تحمل عمومی ندارد. حال‌آنکه هر چه احساس نابرابری بیشتر شود، تحمل عمومی نیز کمتر می‌شود.

بروک و همکاران (۲۰۲۲) در تحقیقی تازه سعی در پاسخ به این سؤال داشتند: آیا حضور در مراسم و مناسک اجتماعی مذهبی به افزایش ابراز نگرش‌های حذفی (تعصب) منجر می‌شود؟ این تحقیق، با تحلیل و بررسی پاسخ‌های هزاران نفر از مسلمانان، تأثیر مراسم نماز جمعه بر روی باورهای سیاسی و اجتماعی دین‌داران را مورد کنکاش قرار می‌دهد. در تحلیل اصلی، ۶ متغیر نشانگر عدم تحمل نشان می‌دهند که افرادی که به‌طور منظم در مراسم نماز جمعه شرکت می‌کنند، بسیار بیشتر از افرادی که کمتر یا به‌طور نامنظم حضور دارند، دیدگاه‌های فرقه‌گرا و ضد سکولار ابراز دارند.

بررسی تحقیقات پیشین به پژوهشگر کمک می‌کند تا بادید روشن‌تری روند پژوهش خود را پیش ببرد. از تحقیقات ذکرشده معلوم می‌شود که متغیرهای گوناگونی بر تحمل اجتماعی تأثیرگذار هستند. بعضی از این متغیرها همچون احساس امنیت اجتماعی و دین‌داری به دلیل اهمیت آن در جامعه، در پژوهش حاضر نیز استفاده است. در ضمن متغیر احساس نابرابری که کم‌تر به آن پرداخته شده، در این تحقیق به‌کاررفته است.

مبانی نظری

پیشینه‌ی تساهل می‌تواند به دورانی دور بازگردد که قدرت‌ها در جوامع ابتدایی تشکیل شدند و لزوماً برای ماندگاری نیازمند مدارا و کنار آمدن با عقاید و باورهای گوناگون بود. در نتیجه هر چه جامعه بزرگ‌تر و قدرت پدیده‌تر باشد، نیاز به تساهل در عرصه‌های سیاسی، مدنی و مذهبی بیشتر احساس می‌شود. بدین ترتیب اندیشه تساهل را برای ایجاد تعادل اجتماعی در همه جوامع و در هر زمانی می‌توان سراغ گرفت (شجاع کیهانی، ۱۳۸۵: ۷۰). آغاز پیدایش تساهل در تاریخ اندیشه غرب مربوط به قرن شانزدهم می‌شود که عملکرد کلیسا با دگراندیشی‌ها و جزم‌گرایی‌های خود در حوزه عقاید و عرضه رفتارهای خشونت‌آمیز و سودجویانه خود باعث تغییر نگرش‌های فراوانی در مردم نسبت به دین و اعتقادات مذهبی شد. باید گفت تاریخ تحول اندیشه تساهل، گواه آن است که ابتدا در مناقشات مذهبی مطرح بود بعدها به هر عقیده‌ای سرایت کرد (روزبه، ۱۳۸۶: ۴).

تحمل اجتماعی، عدم مداخله و ممانعت یا اجازه دادن از روی قصد و آگاهی نسبت به اعمال و عقایدی است که مورد پذیرش و پسند شخص نباشد (موسوی، ۱۳۸۴: ۲۵). تحمل عموماً به‌عنوان واژه‌ای به کار می‌رود که فضیلت یا ویژگی یا تمایل به انجام اعمال بردبارانه را توصیف کند که در بردارنده سه شرط به هم مرتبط است بنابراین وقتی من چیزی را تحمل می‌کنم ۱. قضاوت و برداشتی منفی درباره آن دارم، آن چیز ممکن است شخص یا اعمال یا نگرش‌ها و عادت‌های او باشد ۲. می‌توانم آن را خنثی و بی‌اثر کنم ۳. می‌توانم عمداً از خنثی‌سازی آن خودداری کنم (فیالا، ۲۰۰۵)

نظریه پردازان بسیاری به این مفهوم پرداخته‌اند که در زیر برخی از آنها مطرح شده است:

وگت (۱۹۹۷) تحمل را اساسی‌ترین ضرورت برای حفظ جامعه مدنی می‌داند بنا بر نظریه وی تحمل دو جزء است نگرش منفی نسبت به دیگران و حمایت از حقوق و آزادی‌های آنها که باید به‌طور هم‌زمان ارائه شود در غیر این صورت تحملی وجود

نخواهد داشت. وگت تحمل را به سه دسته تقسیم می‌کند تحمل سیاسی، تحمل اخلاقی و تحمل اجتماعی، تحمل اجتماعی که بیانگر پذیرش ویژگی‌های اجتماعی افراد است که از بدو تولد به همراه داشته و در آغاز زندگی اجتماعی کسب می‌کنند مانند رنگ پوست یا زبان وگت اشاره می‌کند این موضوع‌ها، موضوع مدارا یا عدم مدارا نیستند بلکه اعمال و رفتارهایی که با ویژگی‌های معینی از افراد در ارتباط هستند ممکن است که به وسیله‌ی تصورات قالبی مناسب یا نامناسب متصور شوند در نتیجه این امکان وجود دارد که مورد مدارا واقع شوند یا نشوند چهار مؤلفه‌ی تحمل اجتماعی عبارت‌اند از تحمل دینی، تحمل قومیتی، تحمل ملیتی و تحمل اجتماعی عمومی. (فلپس، ۲۰۰۴: ۲۴).

دنيس چونگ معتقد است موضوعی که به درستی درک نشده و محور به وجود آمدن بردباری است، فرآیند سازگاری است. این فرآیند به‌طور خلاصه شیوه‌ای است که ضمن آن افراد گرایش‌هایشان را در پاسخ به تغییر اعمال و رفتارهای اجتماعی تغییر می‌دهند. تغییر در هنجارها نه تنها محدودیت بردباری افراد را تغییر می‌دهد بلکه چگونگی احساس افراد پیرامون آنچه را که در موردش بردباری به خرج داده‌اند را عوض می‌کند فرآیند انطباق مشابه کاهش ناهمخوانی است. کاهش ناهمخوانی و عقلانیت شیوه‌ای است که افراد را با شرایط جدید منطبق می‌کند و در حقیقت افراد ادراک غلطشان نسبت به موضوع را تصحیح می‌کنند از طریق این فرآیند ترس و اضطراب کنترل می‌شود و دیدگاه خویشتن‌دارانه که ذات بردباری است گسترش می‌یابد. بنابراین، بردباری به سخاوت کسانی که مایل به خویشتن‌داری و تنبیه کسانی است که از هنجارهای اجتماعی منحرف شده‌اند بستگی ندارد بلکه به توانایی افراد در کاهش ترس و اضطراب و تطبیق با افکار جدید و گروه‌های بستگی دارد. (چونگ، ۱۹۹۴: ۶۲) چونگ در ادامه می‌افزاید تحقیقات انجام‌شده پیرامون بردباری به‌خوبی رابطه‌ی قوی میان ترس یا ادراک از خطر و بردباری را نشان داده‌اند به‌عبارت‌دیگر هر چه احساس امنیت بیشتر باشد، بردباری نیز بیشتر خواهد بود بالعکس با کاهش احساس امنیت، بردباری نیز کاهش خواهد یافت.

دورکیم با تلقی تفاوت و پذیرش تمایز به‌عنوان عاملی در استوار نمودن پیوندهای اجتماعی و برقراری همبستگی اجتماعی بر این باور است که تقسیم‌کاری که ماهیت

غیراجباری (عدالت محور)، اخلاقی و بهنجار داشته باشد و با بسط عدالت توزیعی و امکان بهره‌مندی از منابع ارزشمند در جامعه و حفظ تعهدات متقابل همراه باشد در کاهش ناپسامانی‌های اجتماعی و خشونت‌ورزی در جامعه مؤثر است (دورکیم، ۱۳۸۴: ۲۹۷) وی معتقد است وجود امنیت منوط به همبستگی در جامعه است که معلول اشتراک اخلاقی و اخلاقیات مشترک است. از نظر او امنیت زمانی در جامعه به وجود می‌آید که همبستگی اجتماعی و وجدان جمعی در جامعه قوی باشد و افراد خود را مقید به رعایت حقوق دیگران بدانند هنگامی که در جامعه نابرابری وجود داشته باشد باورها و عقاید مشترک تنزل می‌یابد (تضعیف وجدان جمعی) همبستگی اجتماعی تضعیف می‌شود. هرج و مرج، خشونت جرم و ناامنی افزایش خواهد یافت. (گودرزی، ۱۳۹۴: ۱۲۳). در جای دیگر دورکیم هنجارها و ارزش‌ها که راهنمای عمل افراد هستند که سبب همبستگی اجتماعی می‌داند به این صورت افراد جامعه از رفتارهای نقض‌کننده وحدت جامعه خودداری کرده تا همسو با ارزش‌های جامعه باشند. دورکیم دو علت اصلی همبستگی اجتماعی را وجود سیستمی از ارزش‌ها و باورهای مشترک و هم‌چنین روابط بین اعضای جامعه می‌داند. دورکیم معتقد است که دین هر دو این‌ها را فراهم می‌نماید. در وهله‌ی اول دین با ارائه یک سیستم ارزشی غیرقابل‌انکار باعث شکل‌گیری یک روح جمعی می‌گردد که در نتیجه افراد خود را ملزم به تبعیت از این سیستم ارزشی می‌دانند ثانیاً دین سبب می‌گردد تا افرادی که دارای یک سیستم عقیدتی و ارزشی مشترکی هستند با هم روابط و تعاملات زیادی داشته باشند در حقیقت بر اساس نظر دورکیم متون مقدس به دلیل وجود اصول و نشانه‌هایی که برای رفتارهای مؤمنان تجویز می‌کند، رفتار مؤمنان را جهت داده و آنها را نسبت به رفتارهای خارج از چارچوب این متون حساس می‌کند. (کورکوران و همکاران، ۲۰۱۲). در واقع هنگامی که خواستار تنبیه مجرم می‌شویم به خاطر انتقام شخصی خود ما نیست، بلکه به خاطر حرمت چیز مقدسی است که با تصور کم‌وبیش روشنی از آن به صورت نیرویی خارج و برتر از ما در وجودمان داریم (دورکیم، ۱۳۸۴: ۹۳). بر اساس تحلیل دورکیم مدارای دین‌داران با کسانی که براساس ارزش‌ها و هنجارهای موردقبول آنها رفتار نمی‌کنند، کم‌تر می‌باشد

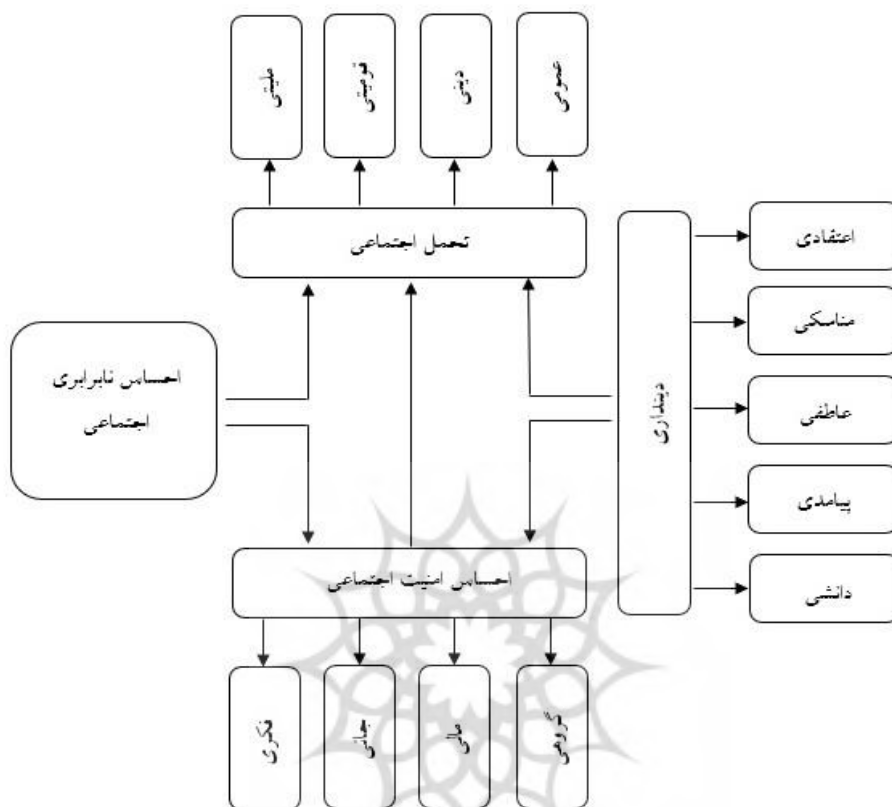
در جامعه عادلانه برابری حقوق و آزادی برای همه امری مسلم شناخته می‌شود. به علاوه این حقوق نتیجه سازش سیاسی یا محاسبه منافع جمعی نیست. این امر، یعنی انتقاد بر نظریه اصالت سود مستقیماً بر مفهوم مدارا تأثیر گذاشته است بدین ترتیب که مدارا نتیجه اصل برابری و آزادی برای همه دانسته می‌شود و در برابری نیز، آزادی عقیده متجلی می‌شود و هرگز نمی‌توان چیزی از آن کاست یا نابودش کرد. مدارا جزو ذات اصل اساسی نظریه عدالت است پس در نظر راولز دولت نمی‌تواند هیچ مذهب خاصی را برتری دهد در نتیجه آزادی عقیده تا حدی که دارد مصالح عموم است. مدارا منتج از ضرورت عملی یا امری سیاسی و دولتی نیست بلکه نتیجه مستقیم اصل برابری و آزادی برای همه است و اگر محدودیتی دارد برای حفظ همان آزادی است (سادا-ژاندرون، ۱۳۸۲: ۱۹۵).

همچنین گلیفورد گیرتس از جهت تأثیر دین و دین‌داری بر معنادار دیدن جهان بیان می‌کند که دین کوشش جسورانه‌ای است برای این‌که سراسر جهان برای انسان معنادار شود، در گذشته دین در ایجاد چتری فراگیر از نمادها برای یکپارچه‌سازی بامعنای جامعه نقش اساسی بر عهده داشته است به نظر او انسان‌ها نیاز دارند که جهان را معنادار ببینند (همیلتون، ۲۸۰: ۱۳۷۷). بنابراین دین‌داری باعث می‌شود که فرد این جهان و انسان‌ها و روابط آنها را در ساختاری نظام‌مند ملاحظه کند این امر در ایجاد احساس امنیت که پایه و اساس احساس امنیت اجتماعی است نقش اساسی ایفا می‌کند.

بر پایه آنچه که در تحقیقات پیشین و مبانی نظری گفته شد فرضیه‌های زیر برای این تحقیق در نظر گرفته شده است

- بین احساس امنیت اجتماعی و تحمل اجتماعی رابطه وجود دارد.
- بین دین‌داری و تحمل اجتماعی رابطه وجود دارد.
- بین احساس نابرابری اجتماعی و تحمل اجتماعی رابطه وجود دارد.
- بین احساس نابرابری اجتماعی و احساس امنیت اجتماعی رابطه وجود دارد.
- بین دین‌داری و احساس امنیت اجتماعی رابطه وجود دارد.

مدل نظری

شکل (۱): مدل مفهومی و نظری تحقیق

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر کنترل شرایط پژوهش یک بررسی پیمایش^۱ است. همچنین این تحقیق از نظر هدف یک بررسی کاربردی^۲ از نظر وسعت پهنانگر^۳، از نظر دامنه یک مطالعه خرد^۴ و از نظر زمانی یک بررسی مقطعی^۴ است.

جامعه آماری این پژوهش شهروندان ۲۰ سال به بالا ساکن شهر اصفهان است (با این توضیح که جوان در این سن هویت فردی و اجتماعی‌اش شکل گرفته و نسبت به جامعه

^۱ Appli Extensive ed

^۲ Extensive

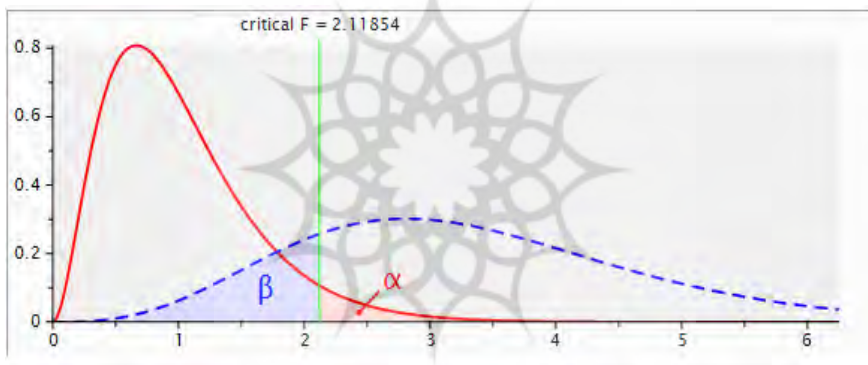
^۳ Microleve

^۴ Cross Sectional

آگاه و مسئول عمل می‌کند) که طبق آخرین سرشماری که در سال ۱۳۹۵ انجام شده است ۱۴۵۴۱۸۶ نفر است.

در این پژوهش حجم نمونه با استفاده از نرم‌افزار Gpower محاسبه شده است این نرم‌افزار یک ماشین حساب حرفه‌ای است که با آن می‌توان انواع فانکشن‌های مد نظریات را تعیین کرد. نرم‌افزار Gpower یک نرم‌افزار کاربردی و ساده آماری است که برای محاسبه حجم نمونه در مباحث جامعه و نمونه بسیار مناسب است. همچنین حجم نمونه لازم برای انواع آزمون همبستگی، حجم نمونه رگرسیون و روش‌های دیگر آماری را محاسبه کرد. که با سطح اطمینان ۹۵٪ و توان ۸۰٪ و حجم اثر ۰/۰۳ حجم نمونه ۴۶۱ نفر به دست آمده است (جدول شماره ۱)

نمودار ۱: تعیین حجم نمونه با استفاده از نرم‌افزار Gpower

جدول ۱: خروجی نرم‌افزار Gpower برای تعیین حجم نمونه

[1] -- Tuesday, November 03, 2020 -- 21:16:25	
F tests - Linear multiple regression: Fixed model, R ² deviation from zero	
Analysis: A priori: Compute required sample size	
Input:	Effect size f ² = 0.03
	α err prob = 0.05
	Power (1-β err prob) = 0.80
	Number of predictors = 6
Output:	Noncentrality parameter λ = 13.8300000
	Critical F = 2.1185437
	Numerator df = 6
	Denominator df = 454
	Total sample size = 461
	Actual power = 0.8005374

در این پژوهش از روش، نمونه‌گیری طبقه‌ای استفاده شده است. ملاک تعیین بر اساس پایگاه اجتماعی-اقتصادی است که بر اساس آمارنامه شهر اصفهان (۱۳۹۸)، پایگاه اجتماعی - اقتصادی مناطق ۱۵ گانه شهر اصفهان با توجه سه شاخص تحصیلات، درآمد، شغل افراد به سه دسته پایین، متوسط و بالا تقسیم شده‌اند. (دهقانی، ۱۳۹۸: ۱۲۹) که منطقه ۶ از طبقه بالا، منطقه ۳، ۴، ۹ از طبقه متوسط و منطقه ۱۵ از طبقه پایین به صورت تصادفی انتخاب شدند. همان‌طور که در جدول شماره (۲) مشاهده می‌شود، جمعیت بالای ۲۰ سال هریک از این مناطق طبق آمارنامه شهر اصفهان (۱۳۹۸) مشخص شده و تعداد نمونه هر منطقه محاسبه شد. بر این اساس پرسشنامه‌ها تکمیل شدند و داده‌های تحقیق جمع‌آوری شدند

جدول ۲: آمار جمعیت و حجم نمونه‌ی مناطق منتخب

مناطق شهری	تعداد جمعیت	تعداد نمونه منطقه
منطقه ۶	۸۱۸۸۳	۹۲
منطقه ۳	۸۰۵۶۶	۹۰
منطقه ۴	۱۰۰۹۶۲	۱۱۳
منطقه ۹	۵۵۵۸۸	۶۲
منطقه ۱۵	۹۳۱۱۱	۱۰۴

سالنامه آماری شهر اصفهان (۱۳۹۸)

از بین ابزارهای موجود در پیمایش، پرسشنامه به‌عنوان ابزار گردآوری داده‌ها انتخاب شد. برای اندازه‌گیری متغیرها از سؤال و برای اندازه‌گیری سازه‌ها از تکنیک طیف لیکرت استفاده شده است. در این پژوهش برای متغیرهای تحمل اجتماعی، احساس امنیت اجتماعی، و احساس نابرابری اجتماعی پرسشنامه محقق ساخته، برای متغیر دین‌داری از پرسشنامه دین‌داری گلاک و استارک استفاده شده است. همچنین در این تحقیق از اعتبار محتوا استفاده شده است. برای تشخیص اعتبار محتوا وسیله‌ی سنجش (پرسشنامه) در مراحل مختلف در اختیار استادان مربوطه قرار گرفت و دیدگاه‌های ایشان برای تصحیح و اضافه نمودن موارد ناقص در پرسشنامه لحاظ شد و درنهایت پرسشنامه

تأیید و نهایی شد. همچنین برای به دست آوردن اعتبار سازه از تحلیل عاملی استفاده شد و برای هر کدام از متغیرهای تحقیق که دارای مؤلفه‌ها و ابعاد تعیین‌کننده بودند تحلیل عاملی تأییدی انجام گرفت. به منظور تعیین پایایی آزمون از روش آلفای کرونباخ استفاده گردیده است. بدین منظور یک نمونه اولیه شامل ۳۰ پرسشنامه پیش‌آزمون می‌گردد و سپس با استفاده از داده‌های به دست آمده از پرسشنامه و به کمک نرم افزار آماری spss میزان ضریب اعتماد با روش آلفای کرونباخ محاسبه شد. جدول شماره (۳) میزان ضریب انسجام درونی (پایایی) متغیرهای پرسشنامه را نشان می‌دهد. همان‌طور که در جدول آمده این ضریب نشانگر بالا بودن میزان انسجام درونی گویه‌ها است. به این ترتیب پرسشنامه نهایی تدوین گردید.

جدول ۳: ضریب پایایی متغیرهای تحقیق

متغیر	تعداد گویه	مقدار ضریب آلفا
تحمل اجتماعی	۲۰	۰/۶۱۷
تحمل قومی	۵	۰/۶۲۷
تحمل ملیتی	۵	۰/۷۲۵
تحمل دینی	۵	۰/۶۶۱
تحمل عمومی	۵	۰/۷۴۵
احساس امنیت اجتماعی	۱۸	۰/۶۸۵
امنیت مالی	۵	۰/۶۶۵
امنیت فکری	۴	۰/۷۸۱
امنیت جانی	۵	۰/۷۷۴
امنیت گروهی	۴	۰/۶۲۱
دین‌داری	۱۵	۰/۸۰۶
دین‌داری اعتقادی	۳	۰/۷۴۴
بعد عاطفی	۳	۰/۶۷۹
بعد پیامدی	۳	۰/۶۱۴
بعد دانشی	۳	۰/۶۳۲

۱۶۶۵	۳	بعد مناسکی
۰/۷۲۹	۶	احساس نابرابری اجتماعی

بعد از استخراج و کدبندی داده‌های جمع‌آوری‌شده در بخش توصیفی با استفاده از ابزارهایی نظیر جدول فراوانی و شاخص‌های گرایش مرکزی (مانند میانگین) و پراکندگی (مانند انحراف معیار)، به توصیف ویژگی‌های جامعه پرداخته خواهد شد. در بخش استنباطی از مدل معادلات ساختاری (SEM) استفاده خواهد شد. داده‌های پژوهش با استفاده از نرم‌افزارهای آماری SPSS22 و Amos تحلیل و تفسیر شدند.

تعریف مفهومی و عملیاتی متغیر وابسته و متغیرهای مستقل:

تحمل اجتماعی: تحمل و مدارا احترام گذاشتن، پذیرش و درک غنای فرهنگ‌های جهان ما، اشکال و طرق مختلف انسان بودن است. این امر به وسیله‌ی آگاهی، گشودگی، ارتباط و آزادی اندیشه، وجدان و عقیده پرورش می‌یابد. تحمل و مدارا هماهنگی در عین تفاوت‌هاست که تنها یک وظیفه‌ی اخلاقی به شمار نمی‌رود، بلکه یک نیاز قانونی و سیاسی است. تحمل و مدارا فضیلتی است که صلح را امکان‌پذیر می‌سازد و به جایگزینی فرهنگ صلح بجای فرهنگ جنگ کمک می‌کند (یونسکو، ۱۹۹۵: ۹).

برای متغیر وابسته که مهم‌ترین مفهوم این پژوهش است ۴ بعد در نظر گرفته شده که برگرفته از نظریه وگت است که شامل **تحمل دینی:** به معنای به رسمیت شناختن حقوق و آزادی‌های افرادی است که تابع دینی غیر از دین اکثریت جامعه هستند و یا جز اقلیت مذهبی می‌باشند **تحمل قومیتی:** احترام گذاشتن به هویت و عقاید اقلیت‌های قومی و هم‌چنین به رسمیت شناختن حقوق قومی آنها در کشور است. **تحمل ملیتی:** تمایل فرد به قبول موقعیت‌هایی در ارتباط با افراد متعلق به ملیت‌های دیگر گفته می‌شود. **تحمل اجتماعی عمومی:** تحمل در روابط اجتماعی است که بر پذیرش همزیستی مسالمت‌آمیز میان انسان‌های متفاوت معطوف است.

۲. احساس امنیت اجتماعی: این‌گونه تعریف می‌شود، احساس مصونیت فرد در مقابل تهدیدهایی اعم از دولتی یا غیردولتی که جان، مال، فکر و توانایی افراد برای شرکت در

اجتماعات دلخواه یا حفظ این اجتماعات را تهدید می‌کند (چلبی، ۱۳۸۳: ۳۵). با توجه به این تعریف، چهار بعد احساس امنیت که از تئوری دکتر چلبی گرفته شده‌اند عبارت‌اند از: احساس امنیت مالی، جانی، گروهی و فکری. که امنیت محصول و برآیند امنیت در جان، مال، فکر و اجتماع شهروندان است

۳. دین‌داری: پذیرش تمام یا بخشی از عقاید، اخلاقیات و احکام دینی به‌نحوی که شخص دین‌دار خود را ملزم به تبعیت و رعایت از این مجموعه بداند (افشانی، ۱۳۸۵: ۱۰۵) به عقیده گلاک و استارک، علی‌رغم اینکه در ادیان تفاوت‌هایی وجود دارد لیکن وجوه مشترکی را بین آنها می‌توان یافت. این عرصه‌ها، ابعاد اصلی دین‌داری را تشکیل می‌دهند و عبارت‌اند از: ابعاد اعتقادی، مناسکی، پیامدی، عاطفی و دانشی

۴. احساس نابرابری اجتماعی: به معنای کلی به تفاوت‌های میان افراد یا جایگاه‌هایی که به‌صورت اجتماعی تعریف شده و افراد آن را اشغال کرده‌اند، اشاره می‌کند. از آنجاکه جایگاه افراد بر نحوه زندگی آنها و خاصه بر حقوق فرصت‌ها، پاداش‌ها و امتیازاتی که از آن برخوردارند تأثیر می‌گذارد پس می‌توان گفت که نابرابری اجتماعی، دلالت‌های حقوقی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی نیز دارد (زاهدی ۱۳۸۶: ۴۰). این متغیر را با توجه به تعریف چلبی با اعتماد، آبرو، حیثیت و منزلت اجتماعی شاخص بندی می‌شود

یافته‌های پژوهش:

یافته‌های توصیفی

در پژوهش حاضر فراوانی جنسیت پاسخگویان که ۲۰۶ نفر پاسخگویان (۴۴/۷ درصد) مرد و ۲۵۵ نفر (۵۵/۳ درصد) زن بودند. به‌عبارتی دیگر تعداد زنان در این مطالعه بیشتر از مردان بوده است. همچنین ۷۴ نفر پاسخگویان (۱۶/۱ درصد) سنشان بین ۲۰ تا ۲۵ سال، ۱۴۰ نفر (۳۰/۴ درصد) بین ۲۶ تا ۳۵ سال، ۱۷۰ نفر (۳۶/۹ درصد) بین ۳۶ تا ۴۵ سال، ۴۱ نفر (۸/۹ درصد) بین ۴۶-۵۵ سال و ۶ نفر (۷/۸ درصد) بیشتر از ۵۵ سال سن دارند. همان‌طور که ملاحظه می‌شود افراد دارای سن ۳۶-۴۵ سال بیشترین فراوانی

را به خود اختصاص داده است نتایج فراوانی مذهب پاسخگویان نشان داد که ۴۵۶ نفر پاسخگویان (۹۸/۹ درصد) مسلمان و ۵ نفر (۱/۱ درصد) دارای مذهب‌های دیگر بودند. و ۳۵۴ نفر پاسخگویان (۷۶/۸ درصد) دارای قومیت فارس، ۴۷ نفر (۱۰/۲ درصد) لر، ۷ نفر (۱/۵ درصد) کرد، ۲۱ نفر (۴/۶ درصد) ترک و ۳۲ نفر (۶/۹ درصد) از پاسخگویان متعلق به سایر اقوام بودند که بیشترین فراوانی مربوط به اقوام فارس است ۱۶۸ نفر پاسخگویان (۳۶/۴ درصد) دارای تحصیلات کارشناسی و ۱۸ نفر (۳/۹ درصد) دارای تحصیلات در سطح ابتدایی می‌باشند که به ترتیب بیشترین و کمترین فراوانی به خود اختصاص داده‌اند ۲۶۴ نفر پاسخگویان (۵۷/۳ درصد) شاغل، ۶۴ نفر (۱۳/۹ درصد) دانشجو، ۳۷ نفر (۸ درصد) و سایر شغل‌ها ۹۶ نفر و ۲۰/۸ درصد را شامل می‌شود.

جدول ۴: توصیف متغیرهای مستقل و وابسته تحقیق

متغیر	میانگین	انحراف معیار	واریانس	دامنه تغییرات	چولگی
تحمل اجتماعی	۲/۱۴	۱/۰۵	۱/۶۵	۴	۰/۵۳۴
احساس امنیت	۲/۲۲	۱/۰۰۷	۱/۰۱	۴	-۰/۵۳۰
دین‌داری	۲/۷۸	۱/۲۹	۱/۶۷	۴	-۰/۱۱۶
احساس نابرابری	۲/۸۲	۱/۴۱	۱/۹۸	۴	-۰/۲۰۵

در این جدول میانگین، انحراف معیار، واریانس، دامنه تغییرات متغیرها آورده شده است از بین متغیرهای موردپژوهش، متغیر احساس نابرابری با میانگین ۲/۸۲، دین‌داری با میانگین ۲/۷۸ بالاترین میانگین و احساس امنیت با میانگین ۲/۲۲ و تحمل اجتماعی با میانگین ۲/۱۴ دارای پایین‌ترین میانگین است. ضریب کجی منفی، بیانگر این امر است که بیشتر آزمودنی‌ها بالاتر از میانگین نمره گرفته‌اند، ولی در مورد تحمل اجتماعی ضریب کجی مثبت بوده و کمتر از میانگین است.

یافته‌های استنباطی:

آزمون فرضیات:

جدول ۵: آزمون پیرسون بین متغیرهای مستقل و وابسته

نوع رابطه	وجود رابطه	تعداد	p	همبستگی (r)	متغیر وابسته تحمل اجتماعی / متغیر مستقل
مستقیم	تأیید	۴۶۱	۰/۰۰۱	۰/۳۰۸	(دین داری)
		۴۶۱	۰/۰۰۴	۰/۱۳۳	دین داری اعتقادی
		۴۶۱	۰/۰۱۶	۰/۱۱۲	دین داری عاطفی
		۴۶۱	۰/۰۰۵	۰/۱۳۲	دین داری پیامدی
		۴۶۱	۰/۰۰۱	۰/۱۷۰	دین داری دانشی
		۴۶۱	۰/۰۰۱	۰/۱۷۲	دینداری مناسکی
معکوس	تأیید	۴۶۱	۰/۰۰۱	-۰/۳۰۸	احساس نابرابری
مستقیم	تأیید	۴۶۱	۰/۰۰۱	۰/۳۴۵	(احساس امنیت)
		۴۶۱	۰/۰۰۳	۰/۱۳۸	امنیت مالی
		۴۶۱	۰/۰۰۱	۰/۲۳۴	امنیت فکری
		۴۶۱	۰/۰۰۱	۰/۲۵۰	امنیت گروهی
		۴۶۱	۰/۰۰۱	۰/۲۱۳	امنیت جانی
معکوس	تأیید	۴۶۱	۰/۰۰۱	-۰/۱۸۱	احساس امنیت و احساس نابرابری
مستقیم	تأیید	۴۶۱	۰/۰۰۱	۰/۳۶۱	احساس امنیت و دین داری

جدول شماره (۵) نتایج آزمون همبستگی پیرسون بین متغیرهای مستقل احساس امنیت اجتماعی، دین داری، احساس نابرابری اجتماعی با متغیر وابسته تحمل اجتماعی را نشان

می‌دهد. از آنجایی که در نتایج سطح معنی‌داری کم‌تر از ۰/۰۵ است هر سه فرضیه تأیید شدند به طوری که هر چه احساس امنیت اجتماعی بیشتر تحمل اجتماعی نیز بیشتر می‌شود چون نوع رابطه مستقیم است. بر اساس نتایج جدول ضرایب پیرسون امنیت مالی، امنیت فکری، امنیت گروهی و امنیت جانی در ارتباط با تحمل اجتماعی به ترتیب ۰/۱۳۸، ۰/۲۳۴، ۰/۲۵۰، ۰/۲۱۳ به دست آمده که نتایج مثبت و معنادار را نشان داد. و در مورد ارتباط دین‌داری و تحمل اجتماعی، هرچه دین‌داری بیشتر تحمل اجتماعی نیز بیشتر می‌شود در این مورد هم نوع رابطه مستقیم است. ضرایب پیرسون متغیرهای دین‌داری اعتقادی، دین‌داری عاطفی، دین‌داری پیامدی، دین‌داری دانشی و دین‌داری مناسکی با تحمل اجتماعی به ترتیب برابر با ۰/۱۳۳، ۰/۱۱۲، ۰/۱۳۲، ۰/۱۷۰ و ۰/۱۷۲ است که بیانگر ارتباط مستقیم و ضعیف مؤلفه‌های دین‌داری با تحمل اجتماعی است. اما در مورد احساس نابرابری اجتماعی نوع رابطه معکوس است یعنی هرچه احساس نابرابری کم‌تر باشد تحمل اجتماعی بیشتر می‌شود و برعکس هرچه احساس نابرابری اجتماعی بیشتر، تحمل اجتماعی کم‌تر می‌شود. بر اساس نتایج جدول پیرسون احساس امنیت به عنوان متغیر میانجی در ارتباط با احساس نابرابری سنجیده شد. ضریب پیرسون ۰/۱۸۱- به دست آمد که بیانگر تأثیر منفی و معنادار احساس نابرابری بر احساس امنیت هست. همچنین ضریب پیرسون به دست آمده از رابطه بین دو متغیر احساس امنیت و دین‌داری ۰/۳۶۱ بیانگر تأثیر مثبت و معنادار بین این دو متغیر است.

بررسی تحلیلی رگرسیون خطی بین متغیر تحمل اجتماعی و متغیرهای مستقل

هدف از تحلیل رگرسیونی، مشخص نمودن سهم و تأثیر متغیرهای تحقیق در تبیین و پیش‌بینی تغییرات متغیر وابسته است. برای تبیین رابطه بین تحمل اجتماعی بر اساس متغیرهای مستقل از رگرسیون چندگانه استفاده شد. نتایج نشان داد که متغیرهای مستقل وارد شده به مدل دارای رابطه خطی با متغیر مستقل می‌باشند. نتایج آزمون نشان داد چون سطح معنی‌داری کوچک‌تر از ۰/۰۵ است، فرضیه H_0 رد شده و میان تحمل اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن رابطه مستقیمی وجود دارد. در این میان عوامل احساس امنیت اجتماعی و احساس نابرابری اجتماعی به ترتیب دارای بیشترین تأثیر بر ارتقا تحمل

اجتماعی شهروندان شهر اصفهان می‌باشند. ضریب تبیین تصحیح شده نشان می‌دهد، ۰/۲۱ تغییرات بین مشاهدات، به وسیله مدل رگرسیون خطی، شامل متغیرهای مستقل، تبیین شده است (جدول شماره ۶).

جدول ۶: خلاصه آماره‌های مربوط به تجزیه رگرسیونی

ضریب همبستگی چندگانه	ضریب تبیین	ضریب تبیین اصلاح شده	اشتباه برآورد	معیار
۰/۴۰۵	۰/۲۳۴	۰/۲۱۴	۵/۸۳	

بر اساس نتایج حاصله، می‌توان گفت که متغیر وابسته (تحمل اجتماعی) بیشتر متأثر از متغیر " و احساس نابرابری اجتماعی با بتای (۰/۲۴۶)، متغیر احساس امنیت اجتماعی مالی (۰/۱۵۳)، متغیر احساس امنیت اجتماعی جانی (۰/۱۴۳)، متغیر احساس امنیت اجتماعی گروهی (۰/۱۱۳) و متغیر احساس امنیت اجتماعی فکری (۰/۱۰۸) است. نتیجه کلی از این سنجش چند متغیره این است که رابطه بین متغیرهای مستقل و وابسته، ضمن اینکه تأیید شده، خطی نیز است.

نتایج حاصله از تحلیل رگرسیونی چندگانه متغیرهای موجود در مدل را می‌توان به صورت استاندارد شده در معادله زیر نشان داد.

$$Y = a + b_1x_1 + b_2x_2 + b_cx_c + \dots + b_nx_n + e$$

(امنیت فکری) ۰/۱۰ + (امنیت گروهی) ۰/۱۱ + (امنیت جانی) ۰/۱۴ + (امنیت مالی) ۰/۱۵ + (احساس نابرابری) ۰/۲۴ = تحمل اجتماعی

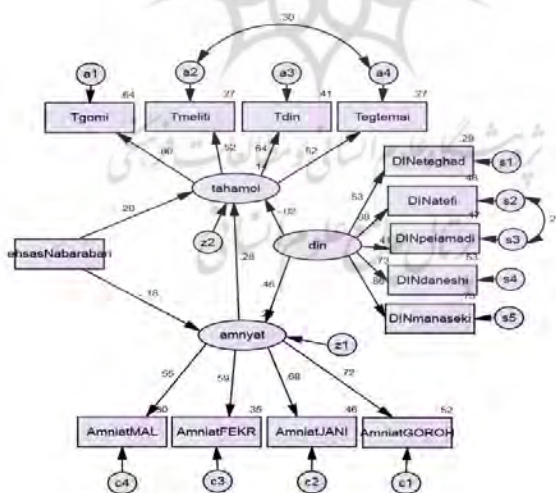
جدول ۷: متغیرهای مستقل وارد شده در مدل رگرسیونی

متغیر	بتا	کمیت t	سطح معناداری	آنالیز واریانس	
				کمیت F	سطح معناداری
احساس نابرابری اجتماعی	۰/۲۴۶	۵/۴۱	۰/۰۰۱	۸/۸۰	۰/۰۰۱
امنیت اجتماعی مالی	۰/۱۵۳	۱/۰۵	۰/۰۲۱		
امنیت اجتماعی فکری	۰/۱۰۸	۲/۱۰۵	۰/۰۳۶		

		۰/۰۴۱	۲/۰۵۴	۰/۱۱۳	امنیت اجتماعی گروهی
		۰/۰۴	۱/۸۰	۰/۱۴۳	امنیت اجتماعی جانی
		۰/۱۴۶	۱/۴۵	۰/۰۷۹	دین‌داری اعتقادی
		۰/۳۷۵	-۰/۸۸	-۰/۰۵۳	دینی داری عاطفی
		۰/۲۶۳	۱/۱۲	۰/۰۵۶	دین‌داری پیامدی
		۰/۶۵۴	-۰/۴۴	-۰/۰۲۶	دین‌داری دانشی
		۰/۶۵	۰/۴۵۵	۰/۰۳۰	دین‌داری مناسکی

مدل‌سازی معادلات ساختاری تحقیق

الگوی معادلات ساختاری به همراه ضرایب رگرسیونی در شکل ۲ ارائه شده است. مدل ذیل به آزمون اعتبار سازه‌ای عوامل و ویژگی‌های اجتماعی احساس امنیت اجتماعی، احساس نابرابری اجتماعی و دین‌داری مؤثر بر تحمل اجتماعی و آزمون نیکویی برازش ساختار آن پرداخته است. بخش ساختاری مدل نیز حاکی از آن است که متغیر احساس امنیت اجتماعی با اثر مستقیم (۰/۲۸) بیشترین مقدار واریانس ارتقا تحمل اجتماعی را تبیین کرده است.

شکل ۲: مدل‌سازی معادلات ساختاری

در جدول شماره (۸)، اهم شاخص‌های برازش مدل نمایش داده شده است. شاخص‌های کلی برازش وضعیت مطلوبی را برای مدل مفروض نشان می‌دهد. مقدار کای اسکوئر نسبی جدول (۴/۴) مشخص می‌کند که مدل به‌طور کلی قابل قبول است. مقادیر شاخص‌های TLI و CFI (۰/۸۲ و ۰/۸۶) به علت پیچیدگی مدل به مقدار ۰/۹۰ نزدیک است. مقدار شاخص‌های مقتصد PCFI و PNFI (۰/۶۷ و ۰/۶۴) نشان می‌دهد که اقتصاد مدل رعایت شده است. از طرفی مقدار ۰/۰۵۱ برای شاخص RMSEA نیز گویای آن است که مدل با داده‌های به‌خوبی برازش یافته و این مدل تأیید می‌گردد.

جدول ۸: شاخص‌های مدل آزمون نیکویی برازش ساختار نظری

مقتصد				تطبیقی		مطلق		
RMSEA	PCFI	PNFI	CMIN/DF	CFI	TLI	P	DF	CMIN
۰/۰۵۱	۰/۶۷	۰/۶۴	۴/۴	۰/۸۶	۰/۸۲	۰/۰۰۱	۷۱	۱۹۷.۴۵

همچنین نتایج تحلیل عاملی هر متغیر با خرده مقیاس‌هایش بر روی مدل آمده است که بارهای عاملی مربوط به هر عامل بالاتر از ۰/۳ بوده نشان از این دارد که معرف خوبی برای عامل مربوطه می‌باشند. برای متغیر تحمل اجتماعی که مؤلفه‌های تحمل قومی، تحمل ملی و تحمل دینی و تحمل عمومی معرف آن بوده‌اند به ترتیب برابر با ۰/۸۰، ۰/۵۲، ۰/۶۴ و ۰/۵۲ می‌باشد برای متغیر دین‌داری که مؤلفه‌های اعتقادی، عاطفی، پیامدی، دانشی و مناسکی معرف آن بوده‌اند به ترتیب برابر با ۰/۵۳، ۰/۶۸، ۰/۴۱، ۰/۷۳ و ۰/۸۶ می‌باشد. و برای متغیر امنیت اجتماعی که مؤلفه‌های امنیت مالی، امنیت فکری، امنیت جانی و امنیت گروهی معرف آن بوده‌اند به ترتیب برابر با ۰/۵۵، ۰/۵۹، ۰/۶۸ و ۰/۷۲ می‌باشد.

پس از بررسی و تأیید الگو برای آزمون معناداری فرضیه‌ها از دو شاخص جزئی مقدار بحرانی و P استفاده شده است. مقدار بحرانی مقداری است که از حاصل تقسیم «تخمین وزن رگرسیونی» بر «خطای استاندارد» به دست می‌آید. بر اساس سطح معناداری ۰/۰۵ مقدار بحرانی باید بیشتر از ۱/۹۶ باشد. کمتر از این مقدار، پارامتر مربوط در الگو، مهم شمرده نمی‌شود و همچنین مقادیر کوچک‌تر از ۰/۰۵ برای مقدار P حاکی از تفاوت

معنادار مقدار محاسبه‌شده برای ضرایب رگرسیونی با مقدار صفر در سطح اطمینان ۰/۹۵ دارد. چنانچه مقدار P کمتر از ۰/۹۵ باشد می‌توان گفت فرضیه با اطمینان ۹۵ درصد مورد تأیید است. فرضیه‌ها به همراه ضرایب رگرسیونی در جدول شماره (۹) آورده شده است.

جدول ۹: اثر مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مستقل بر تحمل اجتماعی

اثر کل	نوع اثر		متغیرهای مستقل
	غیرمستقیم	مستقیم	
-۰/۲۵۱	-۰/۰۵	-۰/۲۰۱	احساس نابرابری
۰/۲۸۵	*	۰/۲۸۵	احساس امنیت
-۰/۱۸۳	-۰/۱۷	-۰/۰۱۳	دین‌داری

بخش ساختاری مدل نیز حاکی از آن است که به ترتیب احساس امنیت اجتماعی که در این تحقیق متغیر میانجی نیز بوده است در کل با میزان (۰/۲۸۵)، دین‌داری با اثر کل (-۰/۱۸۳) و با اثر مستقیم (-۰/۰۱۳) و اثر غیرمستقیم (-۰/۱۷)، احساس نابرابری با اثر کل (-۰/۲۵۱) و با اثر مستقیم (-۰/۲۰۱) و اثر غیرمستقیم (-۰/۰۵) تحمل اجتماعی را تبیین کرده است.

همچنین نتایج نشان می‌دهد که ضریب رگرسیون رابطه متغیر احساس نابرابری یا تحمل اجتماعی برابر با ۰/۲۰- است و چون P - مقدار (معنی‌داری) کوچک‌تر از سطح معنی‌داری $\alpha=0/05$ است لذا در این سطح فرض H_0 رد می‌شود و در نتیجه می‌توان گفت که احساس نابرابری یا تحمل اجتماعی رابطه منفی و معنی‌داری وجود دارد.

نتایج نشان می‌دهد که ضریب رگرسیون رابطه متغیر دین‌داری با متغیر تحمل اجتماعی برابر با ۰/۰۱- است و چون P - مقدار (معنی‌داری) بزرگ‌تر از سطح معنی‌داری $\alpha=0/05$ است لذا در این سطح فرض H_0 رد نمی‌شود و در نتیجه می‌توان گفت که متغیر دین‌داری با متغیر تحمل اجتماعی رابطه معنی‌داری وجود ندارد.

نتایج نشان می‌دهد که ضریب رگرسیون رابطه متغیر احساس امنیت اجتماعی با تحمل اجتماعی برابر با ۰/۲۸ است و چون P - مقدار (معنی‌داری) کوچک‌تر از سطح

معنی داری $\alpha=0/05$ است لذا در این سطح فرض H_0 ، رد می‌شود و در نتیجه می‌توان گفت که احساس امنیت اجتماعی یا تحمل اجتماعی رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد.

نتایج نشان می‌دهد که ضریب رگرسیون رابطه متغیر احساس نابرابری اجتماعی با احساس امنیت اجتماعی برابر با $0/18$ - است و چون P - مقدار (معنی داری) کوچک‌تر از سطح معنی داری $\alpha=0/05$ است لذا در این سطح فرض H_0 ، رد می‌شود و در نتیجه می‌توان گفت که احساس نابرابری اجتماعی یا احساس امنیت اجتماعی رابطه منفی و معنی داری وجود دارد.

نتایج نشان می‌دهد که ضریب رگرسیون رابطه متغیر دین داری با احساس امنیت اجتماعی برابر با $0/46$ است و چون P - مقدار (معنی داری) کوچک‌تر از سطح معنی داری $\alpha=0/05$ است لذا در این سطح فرض H_0 ، رد می‌شود و در نتیجه می‌توان گفت که دین داری با احساس امنیت اجتماعی رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد.

نتیجه گیری:

تحمل اجتماعی از جمله مفاهیمی است که با توسعه جوامع برای تعادل اجتماعی در زمینه‌های مختلف شکل گرفته است که در تاریخ و ادبیات و آموزه‌های دینی ما نیز جز ارزش‌های اخلاقی اجتماعی شمرده می‌شود. جامعه شهری امروزی دارای نظام پیچیده اجتماعی فرهنگی اقتصادی و سلسله‌مراتب طبقاتی جدید در سطوح اجتماعی شهروندان است. بنابراین نظم و انسجام به‌عنوان شاکله اصلی برای جامعه ضروری است با وجود چنین شرایطی تحمل اجتماعی می‌تواند عامل مهمی برای پیوستگی بین این پیچیدگی‌ها، برقراری نظم و توسعه در سطح فردی ساختاری جامعه باشد. شهر اصفهان نیز آمیخته‌ای از سنت و مدرنیته دارای الگوهای متنوع زندگی است که اعتقادات و ارتباطات متفاوتی را عرضه می‌کند بعلاوه وضعیت آشوب اقتصادی سبب ترس و دلهره مردم شده، به‌گونه‌ای که صلح و امنیت جامعه تهدید شده است. به‌طوری‌که مدام با کاهش ارزش پول و کمیابی کالاها مواجه هستند از این‌روست که فقر و اختلاف طبقاتی بیشتر نمود

پیدا می‌کند و زمینه‌ی خشونت و منازعه در بین اقشار جامعه بیش‌ازپیش ایجاد می‌شود. این تحقیق بررسی تأثیر احساس امنیت اجتماعی، دین‌داری، احساس نابرابری اجتماعی بر تحمل اجتماعی که از شاخص‌های اصلی زندگی شهری محسوب می‌شوند می‌پردازد. نتایج تحقیق این‌گونه بیان می‌کند، میانگین تحمل اجتماعی شهروندان ساکن اصفهان ۲/۱۴ در حد پایین است. متغیر احساس امنیت با میانگین ۲/۲۲ و انحراف معیار ۱/۰۰۷ و دین‌داری با میانگین ۲/۷۸ و انحراف معیار ۱/۲۹ و احساس نابرابری با میانگین ۲/۸۲ و انحراف معیار ۱/۴۱ است که نشان‌دهنده رابطه متغیرهای مستقل تحقیق با تحمل اجتماعی شهروندان است. نتایج آزمون فرضیه‌ها بیان می‌دارد که مطابق با فرضیه اول بین احساس امنیت اجتماعی و تحمل اجتماعی رابطه معنادار و مستقیم وجود دارد به این ترتیب با نظریه چونگ که احساس امنیت اجتماعی را دلیل سازگاری و بردباری می‌داند هم‌خوانی دارد. همچنین با نتایج تحقیقات باقری و همکاران (۱۳۹۴)، بیاتی و همکاران (۱۳۹۸)، پرسیل (۲۰۰۱) و هاکس هاج و زاگوتی (۲۰۲۰) که اشاره کرده‌اند احساس امنیت اجتماعی بر ارتقای تحمل اجتماعی تأثیرگذار است هم‌راستا است. از آنجایی که احساس امنیت از احتیاجات بنیادین انسان‌هاست توجه ویژه به آن حائز اهمیت است چراکه قاعدتاً بر امور مختلف زندگی اجتماعی تأثیر می‌گذارد. عدم احساس امنیت به‌خصوص در فضای شهری که ناهمگونی بالایی دارد سبب کاهش کیفیت زندگی و زمینه‌ساز انواع آسیب‌های اجتماعی می‌تواند باشد. همچنین احساس امنیت است که روحیه مدارا جویی را در شهروندان بالابرده که خود عاملی در کاهش انواع جرائم شهری است از آنجایی که احساس نابرابری بر احساس امنیت تأثیر مستقیم دارد عوامل کاهش‌دهنده نابرابری در سطح جامعه باعث افزایش احساس امنیت می‌شود. احساس امنیت در این تحقیق بیشترین اثرگذاری را نشان داده به‌خصوص بعد امنیت مالی که احساس امنیت فرد برای توانایی مالی و ثبات شغلی و درآمدزایی است بنابراین توجه خاص به آن توسط نهادهای دولتی مربوطه در حوزه کارآفرینی و اشتغال‌زایی توصیه می‌شود با توجه به این‌که در این تحقیق تأثیر مثبت مستقیم تأثیر دین بر امنیت به‌دست آمده بنابراین تقویت همه‌جانبه ابعاد دین‌داری شهروندان در ارتقا احساس امنیت قابل توجه است. فرضیه دیگر پژوهش که

ارتباط بین دین‌داری با تحمل اجتماعی را اظهار می‌کند که طبق نتایج به‌دست‌آمده این فرضیه تأیید شد و رابطه معنادار و مستقیم بین این دو متغیر را بیان می‌کند که مطابق با نظریه دورکیم علل اصلی همبستگی اجتماعی وجود سیستمی از ارزش‌ها و باورهای مشترک و هم‌چنین روابط بین اعضای جامعه است که دین این عوامل را ایجاد می‌کند در حقیقت بر اساس نظر دورکیم متون مقدس به دلیل وجود اصول و نشانه‌هایی که برای رفتارهای مؤمنان تجویز می‌کند، رفتار مؤمنان را جهت داده و آنها را نسبت به رفتارهای خارج از چارچوب این متون حساس می‌کند. اما از آنجایی که در این تحقیق ۹۸/۹ درصد پاسخگویان مسلمان بودند اکثریت چارچوب ارزشی یکسان داشته‌اند. مضاف بر این با نتایج تحقیق بیاتی و همکاران (۱۳۹۸)، هم سو و با نتایج تحقیق صابر و همکاران (۱۳۹۴) و استیون بروک (۲۰۲۲) ناهم‌سو است. کشور ما از یک‌طرف دینی محسوب می‌شود و از طرف دیگر به سمت توسعه اقتصادی - اجتماعی و ایجاد رفاه و کیفیت زندگی در حرکت است. به نظر می‌رسد با توسعه و نوسازی، تغییرات ساختاری ایجاد شده مانند تنوع و تکثر فرهنگی، گسترش روحیه علمی و عقلانیت سبب افول نقش دین به‌ویژه در باورها و اعمال دینی می‌شود. در این زمینه اینگلهارت معتقد است زمانی که افراد در حالت فشار عصبی هستند به اطمینان خاطر در مورد آنچه رخ خواهد داد نیاز دارند زیرا در خطر هستند. اما کسانی که در رفاه زندگی می‌کنند قابلیت تحمل چیزهای مبهم را دارند و نیاز کم‌تری به قوانین انعطاف‌ناپذیر دینی دارند. همچنین باید گفت با فروپاشی باورهای سنتی گذشته در این مرحله گذار از سنت به مدرنیته وضعیتی پیش می‌آید که فرد یا گروه باید هویت خود را در موقعیت جدید تعریف و بازتعریف کرده و مورد بازشناسی قرار دهد به این ترتیب هویت‌سازی صورت می‌گیرد. در غیر این صورت بحران هویت ایجاد می‌شود. گیدنز نیز در بحث هویت قائل به بازاندیشی است. به عبارت دیگر انسان‌ها با توجه به شرایط و اطلاعات به‌طور مداوم هویت خود را بازتولید می‌کنند و این بازتولید بدون قدرت و توانایی تغییر انجام نشدنی است به نظر می‌رسد در شرایط امروزی با فرو کاستن ارزش‌های دینی بحران هویت دینی ایجاد شده است که باید مورد توجه قرار گیرد نقش نهاد خانواده به‌عنوان اولین بستری که افراد

هویت اکتسابی خود را دریافت می‌کند پراهمیت است، به‌ویژه در مورد هویت دینی که نوجوان در پی دست یافتن به فلسفه‌ای برای زندگی است که در باورهای دینی‌اش شکل می‌گیرد. همچنین ضرورت بازاندیشی دینی توسط متولیان و مسئولین نهادهای دینی حائز اهمیت است که عملکردهای اجتماعی را مدام در معرض بازسنجی قرار دهند و اطلاعات جدید اصلاح شود به‌علاوه در برابر دنیوی شدن دین که همان فروپاشی ارزش‌ها و اعمال دینی است به شیوه‌ای عمل کنند که با داشتن جایگاه و نفوذ در بین شهروندان باورها ارزش‌ها را تقویت کنند به این صورت امید است افراد جامعه در زمینه روابط اجتماعی با طمأنینه و مدارا برخورد می‌کنند. همچنین فرضیه دیگر پژوهش رابطه احساس نابرابری بر تحمل اجتماعی است که رابطه معنادار و معکوس را نشان می‌دهد که مطابق با نظریه دورکیم که تلقی تفاوت و پذیرش تمایز را به‌عنوان عاملی در استوار نمودن پیوندهای اجتماعی و برقراری همبستگی اجتماعی می‌داند و با گسترش عدالت توزیعی و امکان بهره‌مندی از منابع ارزشمند در جامعه سبب کاهش خشونت‌ورزی می‌شود که نشأت گرفته از تحمل و مدارا اجتماعی است همچنین راولز نیز تحمل و تساهل را نتیجه و نشأت گرفته‌ی اصل برابری و آزادی برای همه می‌داند و آن را جز اصلی و مهم نظریه عدالت قلمداد می‌کند و تنها کسی را شایسته و درخور مدارا می‌داند که با عدالت به معنای انصاف موافق باشد. و با نتایج تحقیق گلابی و همکاران، کین گانگ کی (۲۰۲۲) و کرامژیک و همکاران (۲۰۲۱) هم‌راستا است رشد جمعیت شهرنشین زمینه افزایش نابرابری‌ها در مناطق مختلف شهر شده که باعث ستیزها و نزاع‌ها و انواع رفتارهای انحرافی می‌تواند باشد احساس نابرابری در مقایسه با سایر شهروندان حاصل می‌شود که بعضی از امکانات رفاهی و حقوق اجتماعی بالاتری برخوردارند. بنابراین انتظار می‌رود نهاد حکومتی عوامل زمینه‌ساز شکاف طبقاتی را کاهش دهند تا این احساس نابرابری نیز افول کند چنانچه بستر فرصت‌ها و ظرفیت‌های لازم برای رشد و پیشرفت و برخورداری به‌طور منطقی فراهم باشد مردم نیز با رفتارهای بردبارانه و مدارا جویانه با یکدیگر برخورد می‌کنند و در جهت اعتلای فردی‌شان تلاش می‌کنند.

در انتها باید گفت فرهنگ‌سازی در زمینه تحمل و مدارا و گفت‌وگوی سالم می‌تواند ثمربخش باشد به‌ویژه در کلان‌شهری همچون اصفهان که آمیخته‌ای از اقوام با فرهنگ‌های مختلف و همچنین پایگاه اجتماعی اقتصادی متفاوت است. آموزش مفهوم تحمل و مدارا در خانواده، مدارس و فرهنگسراها باید جز مباحث اصلی باشد که در افزایش تحمل اجتماعی شهروندان مؤثر است. بعلاوه فراهم کردن شرایط مشارکت شهروندان در فعالیت‌های گروهی مانند سازمان‌های مردم‌نهاد و امکان برقراری تعاملات سازنده با اهداف مشترک امکان رفتارهای مدارا جویانه را تقویت می‌کند. همچنین برگزاری جشن‌های ملی و مذهبی حتی توجه به آیین‌های خرد فرهنگ‌ها و اجرای برنامه‌های تفریحی توسط شهرداری‌ها در قسمت‌های مختلف شهر برای هر سنی و هر سطح درآمدی سبب افزایش شادمانی اجتماعی و به تبع آن کاهش پرخاشگری اجتماعی می‌شود. نهایتاً با افزایش تحمل اجتماعی در شهرها شاهد زندگی مسالمت‌آمیز توأم با آرامش خواهیم بود بدین‌صورت زمینه پیشرفت و توسعه همه‌جانبه کشور فراهم می‌شود.

منابع

- افشانی، سید علی‌رضا (۱۳۸۵). تبیین جامعه‌شناختی گرایش به خرافات در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه اصفهان، اصفهان
- آقابخشی، حبیب‌الله؛ کامران، فریدون و نصیرپور، مجید (۱۳۸۸). شناخت عوامل اجتماعی مؤثر بر سطح تحمل اجتماعی در شهر سراب. فصلنامه پژوهش اجتماعی. سال چهارم شماره ۱۰.
- باقری، معصومه؛ نبوی، عبدالحسین و مقتدایی، فاطمه (۱۳۹۴). «بررسی احساس امنیت و مدارای اجتماعی در شهر اهواز» دومین همایش ملی راهکارهای توسعه و ترویج علوم تربیتی، روانشناسی، مشاوره و آموزش در ایران، انجمن توسعه و ترویج علوم و فنون بنیادین
- بیاتی، پروانه؛ جهانبخش، اسماعیل و بهیان، شاپور (۱۳۹۸) واکاوی جامعه‌شناختی چالش‌ها فرصت‌های مرتبط با مدارای اجتماعی در میان شهروندان شهر تهران با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری. مجله معضلات علوم اجتماعی. ایران سال شانزدهم، شماره شصت و دوم، پاییز ۱۳۹۸.

- چلبی، مسعود (۱۳۸۵). تحلیل اجتماعی در فضای کنش، تهران: نشر نی
- چلبی، مسعود (۱۳۸۳). جامعه‌شناسی نظم، تشریح و تحلیل نظری نظم اجتماعی، تهران: نشر نی
- چلبی، مسعود و امیر کافی، مهدی (۱۳۸۳). تحلیل چند سطحی انزوای اجتماعی. مجله جامعه‌شناسی ایران. دوره پنجم، شماره ۲ صص ۳-۳۱
- دهقانی، حمید (۱۳۹۸). تیپولوژی مناطق ۱۵ گانه شهری اصفهان با تأکید بر آسیب‌های اجتماعی محله‌های فوق بدخیم، جامعه‌شناسی کاربردی. سال سی‌ام، تابستان ۱۳۹۸، شماره ۲ (پیاپی ۷۴) صص ۱۱۷-۱۳۶
- دورکیم، امیل (۱۳۸۴). درباره تقسیم‌کار اجتماعی، ترجمه، باقر پرهام، تهران: نشر مرکز، چاپ مرکز
- روزه، محمدحسن (۱۳۸۶). مدارا. چاپ چهارم، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره) و مؤسسه چاپ و نشر عروج.
- زاهدی مازندرانی، محمدجواد (۱۳۸۶). توسعه و نابرابری، تهران: نشر زیار، چاپ چهارم
- سادا ژاندرون، ژولی (۱۳۸۲). تساهل در تاریخ اندیشه غرب، ترجمه عباس باقری، تهران: نشر نی
- سوزن جی، کیانوش و تریوه، سارا (۱۳۹۰). بازطراحی بوستان‌های محله‌ای با تأکید بر توسعه روابط اجتماعی میان ساکنان محله، نشریه نقش جهان، پاییز و زمستان ف ۱۳۹۰، دوره ۱، شماره ۱، صفحه ۱۰۷ تا ۱۲۹
- شجاع کیهانی، جعفر (۱۳۸۵). تساهل در ادب فارسی. نامه فرهنگستان، دوره ۸، شماره ۲۰
- صابر، سیروس؛ سراج‌زاده، سید حسین و شریعتی، سارا (۱۳۸۳). بررسی رابطه میزان دین‌داری و انواع آن با مدارای اجتماعی، مجله علوم اجتماعی، دوره اول، شماره ۴، ۱۴۲-۱۰۹.
- فرجاد، محمدحسین (۱۳۷۱). آسیب‌شناسی اجتماعی و جامعه‌شناسی انحرافات، تهران: انتشارات بدر.

- فرزام، نازنین (۱۳۹۵). بررسی جامعه‌شناختی تأثیر انواع سرمایه بر مدارای اجتماعی جوانان ساری. پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد در رشته مطالعات جوانان، دانشکده علوم انسانی اجتماعی. دانشگاه مازندران.
- قاسمی، وحید (۱۳۸۹). مدل‌سازی معادله ساختاری در پژوهش‌های اجتماعی، نشر جامعه‌شناسان
- کریمی، غلامرضا (۱۳۹۰). ارتباطات فرهنگی بین‌المللی و تأمین امنیت جهانی، فصلنامه سیاست مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۱، شماره ۲، تابستان ۲۶۹-۲۸۶.
- گلابی فاطمه؛ علیزاده اقدم، محمداقرا؛ آقایی‌هیر، توکل و زردموی اردکلو، شاپور (۱۴۰۰). بررسی رابطه سرمایه اقتصادی با سازه مدارا در بین شهروندان شهر مشهد، نشریه جامعه‌شناسی توسعه، سال دهم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۴۰۰، صفحات ۶۴-۲۷
- گودرزی، سعید (۱۳۹۴). «تبیین تأثیر نابرابری بر امنیت در سطوح خرد و کلان در کشور» پایان‌نامه دکتری رشته جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران دانشگاه پیام نور
- معاونت برنامه‌ریزی و توسعه انسانی ۱۳۹۸. آمارنامه شهر اصفهان. اصفهان: سازمان فرهنگی و تفریحی شهرداری اصفهان
- موسوی بجنوردی، سیدمحمد (۱۳۸۴). مجموعه مقالات فقهی، حقوقی و اجتماعی. تهران: پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی.
- همیلتون، ملکم (۱۳۷۷). جامعه‌شناسی دین، ترجمه، محسن ثلاثی، تهران: تبیان
- Azevedo, M. (2016). The evaluation of the social impacts of culture: Culture, arts and development. Economies and finances. Published Thesis, Université Panthéon-Sorbonne, Paris.
- Brooke, S., Chouhoud, Y., & Hoffman, M. (2022). The Friday Effect: How Communal Religious Practice Heightens Exclusionary Attitudes. *British Journal of Political Science*, 53(1), 122-139.
- Chong, Dennis (1994). Tolerance and social adjustment to new norms and practices. *Political behavior*. 16(1).
- Corcoran katie E, Pettinicchio David & Robbins Blaine (2012). Religion And the Acceptability of white- collar crime: Across-

- National Analysis, Journal for the scientific study of Religion, Vo1.51 (3). PP: 542-567
- Corneo, G., & Jeanne, O. (2009). A theory of tolerance. *Journal of Public Economics*, 93(5), 691-702.
  - Fiala, A. (2005). *Tolerance and the Ethical life*. London: Continuum
  - Marcin Kromczyk, Nabil Khattab & Tahir Abbas (2021) The limits of tolerance: before and after Brexit and the German Refugee Crisis, *Ethnic and Racial Studies*, 44:16, 170-193
  - Nizah, M. A. M. (2015). On Malaysia's ethnic tolerance: A study of two cities. *Research Journal of Applied Sciences*, 10(8), 294-297.
  - Persell, C.H., Green, A. & Gurevich, L. Civil Society, Economic Distress, and Social Tolerance. *Sociological Forum* 16, 203–230 (2001).
  - Phelps, E (2004) *White Students Attitudes towards Asian American Students at the University of Washington: a Study of Social Tolerance and Cosmopolitanism*, Dissertation, New York University
  - Rezart Hoxhaj & Carolina V. Zuccotti (2021) The complex relationship between immigrants' concentration, socioeconomic environment and attitudes towards immigrants in Europe, *Ethnic and Racial Studies*, 44:2, 272-292
  - Schnöll, A. V. (2014). *Influence of social tolerance on social learning*. Published Ph.D. Dissertation, Georg-August University School of Science (GAUSS), Salzburg, Austria
  - Unesco (1995) *Declaration of principles on tolerance at Proclaimed and signed by the member states of UNESCO on 16 November 1995*. UN Documents Gathering a body of global agreements.
  - Wei, Q. (2022). Income disparity, perceptions of inequality, and public tolerance. *Chinese Journal of Sociology*, 8(4), 596–635.